

EEN ANDERE BASISCHOOL (1)

Auteur: Rinse Dijkstra

Uit: Praxisbulletin 7, maart 2004

Vierdelige serie over alternatieven voor een achterhaald schoolsysteem. Aflevering 1: over het negeren van diversiteit, de programmatische standaardaanpak en het falende zorgsysteem.

De school waar we momenteel in werken en leren, is geworteld in de school zoals die in de negentiende eeuw – bij de intrede van de leerplicht – is ontworpen. Die school was bedoeld om grote massa's leerlingen te alfabetiseren, paste in de opkomst van de grote industrie en het werk aan de lopende band en droeg daar ook alle kenmerken van: massaoverdracht van een standaardpakket aan kennis, alles in dezelfde snelheid en op hetzelfde tijdstip, precies doen wat je wordt opgedragen. De cultuur van de fabriek was al zichtbaar in de school die ervoor opleidde.

Deze basiskenmerken van de school van weleer zijn nog volop aanwezig in de school anno 2004, zij het in een wat mildere vorm. Nog steeds volgen alle leerlingen in principe hetzelfde programma, ongeacht aanleg, interesse, voorkennis, etnische achtergrond en privé-omstandigheden. Het *negeren van deze diversiteit* heeft er onder andere toe geleid dat er een gigantisch *zorgsysteem* om die *programmatische standaardaanpak* is heen gebouwd, in een poging alle problemen die erdoor zijn ontstaan nog enigszins te repareren.

"Diversiteit is tegenwoordig overal een kwaliteit – behalve dan binnen de vier muren van de school. Geen enkel modern bedrijf haalt het nog in zijn hoofd van alle werknemers hetzelfde te verwachten."
(Margreet Vermeulen, in: de Volkskrant, 16 maart 2002)

"Het komt neer op de aanname, dat alle leerlingen in dezelfde tijd in dezelfde ruimte dezelfde leerstof kunnen doorlopen en aan het eind van de rit dezelfde minimumprestatie kunnen halen. Het systeem negeert dus het beginsel van diversiteit. Op individuele verschillen is in beginsel niet gerekend."
(Luc Stevens, "Zin in leren", afscheidsrede, 20 juni 2002)

Dat dit schoolsysteem achterhaald is en niet meer past bij de manier waarop mensen tegenwoordig hun leven willen leven, voelen we eigenlijk allemaal op onze klompen wel aan.

Maar ja, wat dan? Zijn er *alternatieven* denkbaar, waar zowel leerkrachten als leerlingen zich prettiger bij voelen?

VIER ARTIKELEN

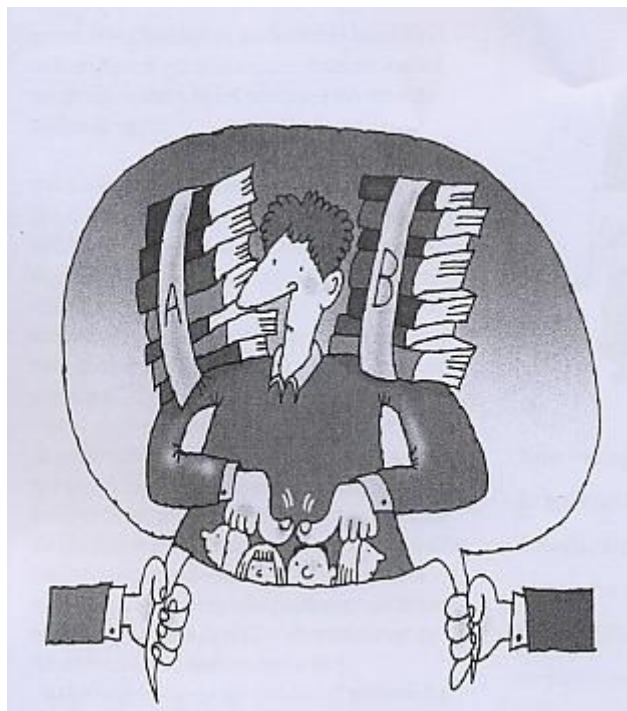
Op de laatstgenoemde vraag zal in een *serie van vier artikelen* worden ingegaan:

- In dit *eerste artikel* zal de aanleiding om aan een *andere basisschool* te gaan denken verder worden uitgediept, waarbij we uitkomen bij een kernprincipe van leren: *leren doe je zelf en beslissen of je wel of niet leert, doe je ook zelf*. Ik zal kort stilstaan bij enkele Nederlandse initiatieven voor ander onderwijs, die dat principe serieus nemen.
- In het *tweede artikel* neem ik u mee op reis. En wel naar Ecuador. Daar staat al meer dan 25 jaar de *Pestalozzi-school* van het echtpaar Wild. Ik doe u verslag van een bezoek van een week en reflecteer op wat daar gebeurt.
- Het *derde artikel* en het *vierde artikel* zijn gewijd aan een aantal Nederlandse initiatieven om aan een *andere basisschool* te werken. Daarbij zal ik in het bijzonder ingaan op het APS-project *Een andere basisschool*. Ik schets voor u de belangrijkste uitgangspunten en laat u zien hoe die in enkele projectscholen praktisch gestalte krijgen.

WIE IS HIER NOU EIGENLIJK DE BAAS?

Verouderde vuistregels

Ik herinner me nog levendig welke aanwijzingen ik kreeg van het hoofd der school toen ik voor het eerst een eigen klas kreeg:

– “In deze kasten staan de lesboekjes die je moet gebruiken. Achter de linker deurtjes staan de a-deeltjes van de taal- en rekenmethoden. Zorg ervoor dat je die uit hebt in januari. Achter de rechter deurtjes staan de b-deeltjes, die bestemd zijn voor de rest van het jaar.”

– “Trek de eerste maanden de teugels stevig aan. Dan weten ze wie er de baas is. Daarna kun je ze altijd nog een beetje laten vieren als je dat wilt.”

De lesboekjes waren dus de baas over mij en ik moest er op mijn beurt weer voor zorgen de baas te zijn over de kinderen. En ik ben er zeker van dat deze vuistregels nu nog steeds door velen gehanteerd worden!

Vuistregels, die ervoor zorgen dat je er een standaardpakket aan leerstof ziet in te krijgen en dat jij de baas bent en niet de leerlingen... Als dit de vuistregels zijn waar het om draait, dan moet het op school wel héél vervelend zijn. Voor zowel leerling als leerkracht.

Zorgleerlingen en leerlingenzorg

Gelukkig is de praktijk meestal anders. Bijna alle leerkrachten weten er het beste van te maken, hebben het gezellig in hun klas, hebben oog voor hun leerlingen, proberen de lesstof zo boeiend en uitdagend mogelijk voor ze te maken en geven hun leerlingen ook de nodige ruimte om zichzelf te zijn.

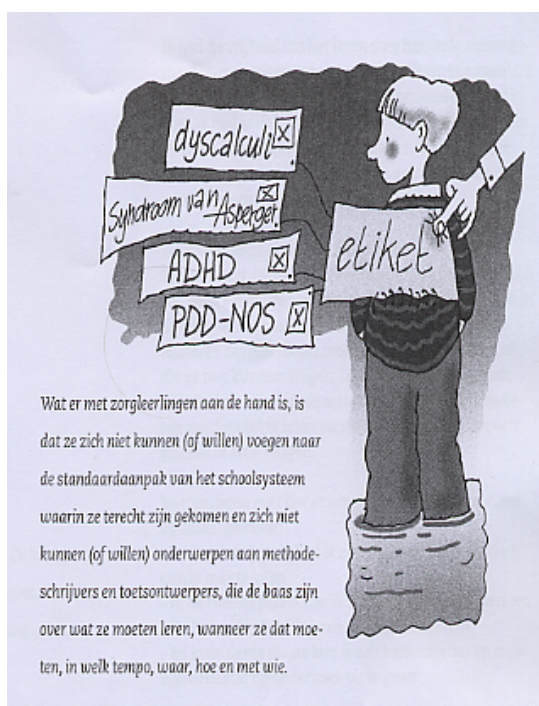
Maar toch is de algemene ervaring ook dat het steeds lastiger wordt om het voor iedereen plezierig te houden. Steeds meer kinderen raken *gedemotiveerd* en gaan *leer- en gedragsproblemen* vertonen. De groep die uitvalt en niet aan de standaardnorm voldoet, wordt groter en groter. Het systeem van *leerlingenzorg* – bedoeld om deze kinderen op te vangen – moet steeds verder worden verfijnd en uitgebreid.

Het aantal *zorgleerlingen* op sommige scholen is van een soms duizelingwekkende omvang. In het kader van onderzoek naar basisscholen die veelvuldig verwijzen, ben ik op scholen geweest waar bijna de helft van de leerlingen in het bestand van de *intern begeleider (IB'er)* als zodanig te boek stond. De helft van deze zorgleerlingen werd actief begeleid met behulp van een *handelingsplan*.

De tijd die wordt besteed aan deze hulpverlening is enorm. Niet alleen aan de *daadwerkelijke hulp* door klassenleerkracht of remedial teacher, maar ook aan het *toetsen van resultaten* en het bijhouden van een *onderwijskundig rapport*.

Wat is er werkelijk aan de hand?

Zijn al deze leerlingen nu dom of gestoord? Natuurlijk niet. Dat weten we allemaal. Al zou je dat soms niet zeggen. Voor elk gedrag dat zorgleerlingen vertonen, wordt namelijk een steeds mooiere, wetenschappelijk aandoende naam bedacht, zoals *dyslexie*, *dyscalculi*, *autisme*, *ADHD*, *PDD-NOS*, *syndroom van Asperger*, enzovoort, enzovoort. Het treurige van deze diagnoses is dat de *oorzaak* van de problematiek daardoor bij de *zorgleerlingen* wordt neergelegd. Het kind is door een deskundige onderzocht en de testuitslagen hebben patronen laten zien die afwijken van wat als normaal wordt beschouwd.

De theoretische aanname van veel diagnoses is dat er sprake is van een *stoornis in het functioneren van de hersenen*. (Zie bijvoorbeeld de talrijke advertenties van de *Hersenstichting* over kinderen met ADHD.)

Maar "zorgleerlingen" zijn niet dom of gestoord. Dat ziet iedere leerkracht, die met een onbevengden blik naar ze kan blijven kijken. Wat is er dan wél met ze aan de hand?

Leerkracht én leerling zijn de dupe

Het werk van de leerkrachten is uit handen genomen door allerlei *deskundigen*, die het in de klas voor het zeggen hebben gekregen. Daarvan zijn de leerkrachten zelf de dupe. Een groot aantal houdt het werken in dit systeem niet zo erg lang vol. Leerkrachten merken dat het systeem niet tegemoetkomt aan hun *basisbehoeften* (*competentie* en *autonomie*). Ze kunnen niet voldoende laten zien wat ze zélf kunnen.

Maar ook alle zogenaamde zorgleerlingen zijn hiervan de dupe. Zij hebben niets te zeggen gehad over *hun eigen leren* en *hun eigen leerwensen*. Ze zijn een systeem ingeduwd, waar ze tot *zorgleerling* of *probleemleerling* zijn gebombardeerd. Ze zijn nergens meer de baas over. Er is voor hen beslist. Er wordt voor hen gedacht. De taken van deze leerlingen zijn in kleine stukjes opgedeeld, die stuk voor stuk worden gecontroleerd, omdat ze zo veel behoefte aan structuur zouden hebben. De *zorg voor hun welzijn* is in het tegendeel komen te verkeren. Ze horen er niet echt meer bij. Ze voelen zich niet meer competent. En ze mogen bijna niets meer zelf.

"Wat er met zorgleerlingen aan de hand is, is dat ze zich niet kunnen (of willen) voegen naar de standaardaanpak van het schoolsysteem waarin ze terecht zijn gekomen en zich niet kunnen (of willen) onderwerpen aan methodeschrijvers en toetsontwerpers, die de baas zijn over wat ze moeten leren, wanneer ze dat moeten, in welk tempo, waar, hoe en met wie."

DE BAAS ZIJN OVER JE EIGEN LEREN

Leren op je eigen manier

Een paar jaar geleden was ik eens op bezoek in een stoomgemaal in Friesland. Het groepje mensen waarbij ik hoorde, werd rondgeleid door een erg enthousiaste kenner van het stoomwezen, die ons een gedegen uitleg gaf over de werking van een stoommachine. Zijn verhaal werd enthousiast verteld en zat voor liefhebbers vol met interessante details. Zij stonden dan ook ademloos naar hem te luisteren.

Onder degenen die wat minder verstand van zaken hadden, waren mensen die af en toe een vraag stelden. Zo'n vraag paste dan natuurlijk niet in het ingewikkelde, technische verhaal van de rondleider, die al die vragen dan ook constant parkeerde met de opmerking: "Daar kom ik zo op terug."

Al na vrij korte tijd kon ik het niet meer opbrengen om nog langer naar hem te luisteren en dreutelde ik bij het gezelschap weg. Ik pakte het *leren* op mijn eigen manier aan. Ik liep om de prachtig opgepoetste stoomturbines heen, tilde een koperen oliekan op, las waar de machines

gebouwd waren (en in welk jaar) en bekeek oude zwartwitfoto's aan de wanden, waarop mannen met grote snorren de machines bedienden.

En zo leerde ik *op mijn manier* heel veel over wat daar in dat oude stoomgemaal in de loop der jaren was gebeurd (en nog gebeurde), als het water eens heel erg hoog stond. Ik had de vrijheid om het leren over het oude stoomgemaal op mijn eigen manier aan te pakken. Niemand uit het gezelschap belette mij dat. De rondleider zelf ook niet. Ik had zelfs kunnen besluiten om helemaal *niet* te leren en in het café aan de overkant rustig een

kopje koffie te gaan drinken, totdat mijn echtgenote en mijn vrienden zich weer bij mij zouden voegen.

Zin en betekenis geven aan je eigen leren

Ik besepte op dat moment heel sterk het enorme *verschil met het schoolse leren* en kon me heel goed verplaatsen in de situatie van leerlingen die naar verhalen moeten luisteren die hen op dat moment niet interesseren of die ze niet kunnen volgen. Leerlingen, die dus geestelijk afhaken bij een instructie, maar die moeten proberen om dat niet te laten merken, omdat ze anders een standje of straf krijgen.

Bij mijn leren over het stoomgemaal was mijn invloed optimaal geweest:

- In de eerste plaats had ik zélf besloten om met de excursie mee te gaan.
- In de tweede plaats kon ik ter plekke zélf beslissen om af te haken bij de uitleg van de rondleider.
- En in de derde plaats kon ik zélf besluiten om op mijn eigen manier op onderzoek uit te gaan.

Tegemoetkomen aan psychologische basisbehoeften

Leerlingen invloed geven op hun eigen leren zou een belangrijk "leitmotiv" voor onderwijs moeten zijn. Kinderen moeten minstens kunnen meebeslissen over wat er op school gebeurt, willen ze hun eigen leren optimaal zin en betekenis kunnen geven. Luc Stevens praat in dit verband over *(mede-)eigenaarschap van het leren* en Micha de Winter over *participatie*. Het gaat erom dat we ook jonge kinderen al voor vol aanzien en die kinderen invloed willen geven op hun eigen ontwikkeling. Alleen zo kom je echt tegemoet aan hun *psychologische basisbehoeften*:

- Het gevoel van *relatie* wordt versterkt als je invloed hebt op de manier waarop er met je wordt omgegaan.
- Leren krijgt meer zin en betekenis voor je als je invloed hebt op *wat* er wordt geleerd en *hoe* er wordt geleerd. Je gevoel van *competentie* wordt erdoor versterkt.
- Betrokken worden bij belangrijke zaken in je eigen leer- en leefomgeving versterkt je gevoel van *autonomie*.

INVLOED VAN KINDEREN IN DE PRAKTIJK

Het gaat om échte invloed!

Er is haast geen basisschool te vinden, waar kinderen geen enkele invloed hebben op wat er in de klas en in de school gebeurt. Soms beslissen kinderen mee over de inrichting van het klaslokaal. Ze mogen kiezen welk spel er in de gymles zal worden gespeeld. Ze mogen een keuze maken uit een aantal vervolgp opdrachten als ze hun kerntaak af hebben. Of ze kiezen zelf de hoek uit waar ze die ochtend willen spelen.

Hier en daar zie je ook dat de invloed op het eigen leren verder gaat. Kinderen mogen zelf bepalen of ze de instructie willen volgen of al aan hun taak zullen beginnen. Ze kunnen hulp vragen bij medeleerlingen als ze daaraan behoefte hebben. Ze kunnen bepalen waar en wanneer ze aan hun taak zullen werken. Of ze mogen net zo lang in een hoek blijven spelen als ze zelf willen.

Maar het gaat hier om meer. Het gaat om échte invloed op het eigen leren, op zowel het "hoe" als het "wat". Want pas als kinderen zélf kunnen kiezen wat ze willen leren, zal er geen motivatieprobleem meer zijn. Kinderen willen namelijk altijd leren! Als ze maar echt betrokken worden bij wat, wanneer, hoe lang, op welke manier en met wie er geleerd wordt.

Basisontwikkeling en EGO

- Bij *Basisontwikkeling* – het *APS-project* van Frea Janssen-Vos – is die invloed van kinderen duidelijk zichtbaar. Op grond van wat kinderen betekenisvol vinden, ontwerpen leerkrachten halfopen projecten, waarin wél een aantal activiteiten zijn voorbereid, maar waar *initiatieven van kinderen* telkens leiden tot bijstelling van wat al was bedacht.
- De rol van de leerkracht blijft daarbij groot. Niet alleen indirect (bij het voorbereiden van de leeromgeving), maar ook direct (in de dialoog met de leerlingen). De leerkracht is de meer wetende volwassene, die door zijn (of haar) initiatieven, vragen en opmerkingen ervoor zorgt dat de leerlingen leren wat ze zonder zijn (of haar) hulp niet geleerd zouden hebben.
- Bij *Ervaringsgericht Onderwijs* – het *EGO-project* van Ferre Laevers – is de rol van de leerkracht in directe zin wellicht wat bescheidener. Zijn (of haar) belangrijkste taak is het inrichten van een *uitnodigende leeromgeving*, waarin de kinderen volop kansen krijgen om ervaringen op te doen. Tijdens het spel van de kinderen heeft de leerkracht vooral een observerende en begeleidende taak.

Zowel *Basisontwikkeling* als *EGO* hebben zich voornamelijk beperkt tot de eerste twee groepen van de basisschool. Hier en daar is te zien dat ook in groep 3 tot en met 8 vanuit deze principes wordt gewerkt. En dan is het veranderende effect op de cultuur van het leren in de school ook al heel wat heftiger.

Iederwijs

Bij *Iederwijs* – het *onderwijsproject in Schoonhoven*, dat de laatste jaren nogal in het nieuws is geweest – is invloed van kinderen waarschijnlijk het meest ver doorgevoerd. Het gebouw waarin gewerkt wordt, is geen traditioneel schoolgebouw meer. Het bestaat uit een aantal voorbereide ruimtes, die uitnodigen tot (leer)activiteiten, die de kinderen helemaal zelf kiezen. Als ze willen koken, dan doen ze dat. Als ze een spelletje willen spelen, dan doen ze dat. En als ze willen weten hoe ijsberen leven, dan zoeken ze dat zelf uit.

Leerkrachten zijn daarbij behulpzaam als de kinderen dat willen.

Wat in Schoonhoven gebeurt, vindt op een aantal plaatsen in Nederland navolging. *Iederwijs* heeft nogal wat gemeen met wat meer dan 25 jaar geleden door het echtpaar *Rebeca en Mauricio Wild* in Ecuador is begonnen in de door hen opgerichte *Pestalozzi-school*. Reden genoeg om daar eens een kijkje te gaan nemen...

DE VOLGENDE KEER

In het tweede artikel – dat opgenomen zal worden in *Praxisbulletin*, 21ste jaargang, nummer 8, april 2004 – neem ik u mee op reis naar Ecuador. Ik vertel u wat daar te zien is en geef de belangrijkste principes ervan aan.